

Wyrok z dnia 20 stycznia 2010 r.

II UK 152/09

Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Federalną Niemiec o zaopatrzeniu emerytalnym i wypadkowym podpisana w Warszawie dnia 9 października 1975 r. (Dz.U. z 1976 r. Nr 16, poz. 101 ze zm), nie ma zastosowania do osób, które uprawnienia emerytalne nabyły po 31 grudnia 1990 r., choćby przed tą datą zamieszkały na terytorium Niemiec.

Przewodniczący SSN Roman Kuczyński, Sędziowie SN: Katarzyna Gonera, Jolanta Strusińska-Żukowska (sprawozdawca).

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w dniu 20 stycznia 2010 r. sprawy z wniosku Jadwigi S. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w G. o zwrot nienależnie pobranego świadczenia, na skutek skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 28 października 2008 r. [...]

- 1) o d d a ł skargę kasacyjną;
- 2) oddalił wniosek ubezpieczonej o zasądzenie kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu kasacyjnym.

U z a s a d n i e n i e

Wnioskodawczyni Jadwiga S. odwołała się od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych-Oddziału w G. z dnia 6 lipca 2007 r. zobowiązującej ją do zwrotu nienależnie pobranego świadczenia emerytalnego za okres od 1 lipca 2004 r. do 31 października 2006 r. wraz z należnymi odsetkami w łącznej kwocie 39.239,57 zł.

Sąd Okręgowy-Sąd Ubezpieczeń Społecznych w Gdańsku wyrokiem z dnia 17 grudnia 2007 r. zmienił zaskarżoną decyzję i stwierdził, że Jadwiga S. nie jest zobowiązana do zwrotu pobranych świadczeń emerytalnych wraz z odsetkami.

Z ustaleń Sądu wynikało, że odwołująca się (urodzona 4 kwietnia 1941 r.) od 1989 r. zamieszkuje na terenie Niemiec, a od czterech lat posiada również obywatel-

stwo niemieckie. W dniu 26 czerwca 1996 r. wystąpiła do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z wnioskiem o emeryturę, wskazując jako miejsce zamieszkania G. Decyzją z dnia 5 lipca 1996 r. organ rentowy przyznał jej prawo do emerytury od dnia 4 kwietnia 1996 r., tj. od dnia osiągnięcia wieku emerytalnego. W decyzji tej organ rentowy pouczył wnioskodawczynię o możliwości przekazywania świadczeń emerytalnych osobie zamieszkałej na stałe za granicą, jeżeli umowy międzynarodowe przewidują transfer tych świadczeń. W dniu 27 września 2006 r. wnioskodawczyni zwróciła się do organu rentowego o wstrzymanie wypłaty emerytury, informując że wobec osiągnięcia wieku emerytalnego złożyła w Niemczech wniosek o przyznanie świadczenia emerytalnego. Decyzją z dnia 10 października 2006 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych wstrzymał wypłatę emerytury od dnia 1 listopada 2006 r., zobowiązując wnioskodawczynię do zwrotu nienależnie pobranego świadczenia.

Zdaniem Sądu Okręgowego, wypłacone odwołującej się świadczenia emerytalne nie były nienależnie pobranymi w rozumieniu art. 138 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Sąd ten wskazał, że z dniem 1 maja 1976 r. weszły w życie postanowienia umowy z dnia 9 października 1975 r. zawartej między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Federalną Niemiec o zaopatrzeniu emerytalnym i wypadkowym (Dz.U. z 1976 r. Nr 16, poz. 101). Zgodnie z art. 5 ust. 1 powołanej umowy, jeżeli rencista zmieni miejsce pobytu i zamieszka na terytorium drugiego państwa, wypłata renty będzie wstrzymana z upływem miesiąca, w którym nastąpiła zmiana miejsca zamieszkania. Dwustronna umowa z dnia 9 października 1975 r. została z dniem 1 października 1991 r. zastąpiona przez umowę z dnia 8 grudnia 1990 r. zawartą pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o zabezpieczeniu społecznym (Dz.U. z 1991 r. Nr 108, poz. 468). Zgodnie z art. 5 tej umowy świadczenia pieniężne z tytułu inwalidztwa, starości zapewnia się także, gdy uprawniony zwykle przebywa na terytorium drugiej umawiającej się strony i jest obywatelem jednej z umawiających się stron. Zgodnie z art. 27 ust. 1 tej umowy, umowę stosuje się w zakresie zaopatrzenia emerytalnego do wszystkich uprawnień z tytułu okresów ubezpieczenia, które zostały przebyte lub powstały po dniu 31 grudnia 1990 r. na terytorium jednej z umawiających się stron, a także do roszczeń osób, które po dniu 31 grudnia 1990 r. przeniosą swoje miejsce zamieszkania lub ponownie zamieszkają na terytorium drugiej umawiającej się strony albo mieszkają na terytorium państwa trzeciego.

Sąd Okręgowy podniósł, że odwołująca się nabyła uprawnienia emerytalne po 31 grudnia 1990 r. W tym czasie posiadała ona obywatelstwo polskie, ale zamieszkiwała na terenie Niemiec, zatem wbrew stanowisku organu rentowego, zgodnie z art. 27 ust.1 zdanie pierwsze umowy z dnia 8 grudnia 1990 r., mają do niej zastosowanie przepisy tej umowy. W myśl jej art. 5, miejsce zamieszkania ubezpieczonej na terenie Niemiec w 1996 r. i później nie pozbawiało więc ubezpieczonej prawa do emerytury.

Sąd Apelacyjny-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Gdańsku wyrokiem z dnia 28 października 2008 r. oddalił apelację organu rentowego od wyroku Sądu Okręgowego, stwierdzając że odwołująca się prawo do wcześniejszej emerytury nabyła 4 kwietnia 1996 r., tj. w okresie obowiązywania umowy z dnia 8 grudnia 1990 r. zawartej pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o zabezpieczeniu społecznym. Prawidłowo zatem, według Sądu odwoławczego, Sąd pierwszej instancji, na podstawie art. 27 i 5 umowy z dnia 8 grudnia 1990 r., przyjął, że wobec odstąpienia stron tej umowy od zasady terytorializmu w odniesieniu do uprawnień w zakresie świadczeń z zaopatrzenia emerytalnego powstałych po 31 grudnia 1990 r. i przyjęcia możliwości transferu tych świadczeń, wnioskodawczyni zachowała prawo do wypłaty należnej jej według prawa polskiego emerytury.

Wywiedziona od powyższego wyroku skarga kasacyjna organu rentowego została oparta na podstawie naruszenia prawa materialnego poprzez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie art. 5 i art. 27 ust. 1 umowy z dnia 8 grudnia 1990 r. zawartej pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o zabezpieczeniu społecznym (Dz.U. z 1991 r. Nr 108, poz. 468).

Skarżący wniósł o uchylenie w całości zaskarżonego wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku i przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania, ewentualnie o uchylenie tego wyroku i rozstrzygnięcie co do istoty sprawy, poprzez „orzeczenie o oddaleniu apelacji powódki” oraz o zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego.

Według organu rentowego, zgodnie z art. 27 ust. 2-4 umowy zawartej między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec w dniu 8 grudnia 1990 r. o zabezpieczeniu społecznym, obowiązującej od dnia 1 stycznia 1991 r., postanowienia zawarte w umowie z dnia 9 października 1975 r. stosuje się nadal w odniesieniu do osób, które do dnia 31 grudnia 1990 r. przesiedliły się z Polski do Niemiec albo z

Niemiec do Polski, oraz w odniesieniu do osób, które posiadają okresy ubezpieczenia przebyte przed 1 stycznia 1991 r. i nie zmieniły państwa zamieszkania.

Zdaniem skarżącego, wbrew ocenie Sądu, przepis art. 27 ust. 1 umowy z dnia 8 grudnia 1990 r. wyraźnie wskazuje, że umowa ta znajduje zastosowanie w zakresie zaopatrzenia emerytalnego w stosunku do osób, które przesiedliły się po 31 grudnia 1990 r. lub po tej dacie posiadają okresy ubezpieczenia na terytorium jednej z umawiających się stron albo mieszkają na terytorium państwa trzeciego. Uwzględnivszy powyższe przepisy w odniesieniu do wnioskodawczyni, która zmieniła miejsce zamieszkania w 1989 r. i posiada okresy ubezpieczenia przebyte w Polsce również do 1989 r., w zakresie jej prawa do emerytury zastosowanie znajdzie umowa z 1975 r., według której wypłata przyznanego świadczenia podlegała wstrzymaniu z upływem miesiąca, w którym nastąpiła zmiana miejsca zamieszkania (art. 5 ust. 1). Zgodnie zaś z art. 4 umowy z 1975 r. instytucją właściwą do ustalenia prawa do emerytury była instytucja ubezpieczeniowa niemiecka. Organ rentowy podtrzymał zatem prezentowane przez siebie stanowisko, iż świadczenie przyznane i wypłacone wnioskodawczyni od 4 kwietnia 1996 r. z tytułu osiągnięcia wcześniejszego wieku emerytalnego, było nienależne na podstawie art. 138 ust. 2 pkt 2 ustawy o emeryturach i rentach, wobec czego podlega zwrotowi.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Dla rozstrzygnięcia niniejszej sprawy podstawowe znaczenie ma stwierdzenie, czy istotnie ujawniona w postępowaniu przed organem rentowym okoliczność zamieszkiwania ubezpieczonej na terenie Niemiec od 22 grudnia 1989 r. ma wpływ na jej prawo do emerytury, które nabyła według przepisów prawa polskiego od 4 kwietnia 1996 r., tj. od osiągnięcia wieku emerytalnego.

Z okoliczności faktycznych sprawy wynika, że wnioskodawczyni nabyła prawo do świadczenia emerytalnego w okresie obowiązywania umowy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o zabezpieczeniu społecznym sporządzonej w Warszawie dnia 8 grudnia 1990 r. (Dz.U. Nr 108, poz. 468 ze zm.), przy uwzględnieniu wyłącznie polskich okresów ubezpieczenia. Powołana wyżej umowa nie zawiera żadnego postanowienia, na podstawie którego można byłoby stwierdzić, że w takiej sytuacji obowiązek przyznania świadczenia emerytalnego obciąża niemieckie instytucje ubezpieczeniowe tylko z tego powodu, iż uprawniony zamieszkuje

na terenie Niemiec. Z art. 17 ust. 1 i art. 18 ust. 1 tej umowy wynika, iż dotyczy ona tych ubezpieczonych, którzy prawo do świadczeń emerytalnych nabywają przy uwzględnieniu okresów ubezpieczenia przebytych tak w Polsce, jak i w Niemczech (art. 17 ust. 1) i tylko wtedy właściwe instytucje ubezpieczeniowe każdego z państw zapewniają świadczenie, którego wysokość odpowiada proporcji okresu ubezpieczenia na terytorium każdego z nich w stosunku do całego uwzględnionego okresu ubezpieczenia (art. 18 ust. 1).

Jak trafnie przyjął Sąd Apelacyjny, uprawnień emerytalnych ubezpieczonej nie można natomiast oceniać według postanowień poprzednio wiążącej oba państwa umowy z dnia 9 października 1975 r. o zaopatrzeniu emerytalnym i wypadkowym (Dz.U. z 1976 r. Nr 16, poz. 101 ze zm.). Zgodnie bowiem z art. 27 ust. 1 zdanie pierwsze umowy z dnia 8 grudnia 1990 r., stosuje się ją w zakresie zaopatrzenia emerytalnego i wypadkowego do wszystkich uprawnień z tytułu okresów ubezpieczenia i wypadków przy pracy, które zostały przebyte lub powstały po 31 grudnia 1990 r. na terytorium jednej z Umawiających się stron. Z treści tego przepisu wynika zatem, iż decydująca o stosowaniu tej umowy jest data nabycia uprawnień do świadczeń, między innymi, emerytalnych; postanowienia umowy znajdują zastosowanie wówczas, gdy prawo do tych świadczeń powstało po 31 grudnia 1990 r. Do żadnego innego wniosku nie może doprowadzić okoliczność, że zgodnie z art. 27 ust. 1 zdanie drugie umowy z 8 grudnia 1990 r., stosuje się ją nadto do roszczeń osób, które po dniu 31 grudnia 1990 r. przeniosą swoje miejsce zamieszkania lub ponownie zamieszkają na terytorium drugiej Umawiającej się strony albo mieszkają na terytorium państwa trzeciego. Zakresem tego przepisu objęta jest bowiem inna grupa podmiotów niż ta, której dotyczy art. 27 ust. 1 zdanie pierwsze umowy. O ile bowiem w tym ostatnio przytoczonym przepisie mowa o osobach, których uprawnienia do świadczeń powstały po 31 grudnia 1990 r., o tyle art. 27 ust. 1 zdanie drugie umowy odnosi się do osób, którym służą roszczenia o realizację nabytych do tej daty uprawnień. Inaczej rzecz ujmując, sytuację prawną podmiotów wymienionych w tych przepisach różnicuje nie kwestia zamieszkania na terytorium jednego z państw po 31 grudnia 1990 r. (przed 1 stycznia 1991 r.), lecz okoliczność nabycia uprawnień do świadczeń po 31 grudnia 1990 r. i przed tą datą. Od miejsca zamieszkania (jego zmiany) w świetle przepisów przejściowych umowy uzależniona jest zatem tylko sytuacja osób, które nabyły uprawnienia do świadczeń przed 1 stycznia 1991 r., co znajduje potwierdzenie w treści jej art. 27 ust. 2 zdanie pierwsze, zgodnie z którym

umowa nie narusza roszczeń i uprawnień nabytych do dnia 1 stycznia 1991 r. w jednej z umawiających się stron na podstawie umowy z 9 października 1975 r. tak długo, jak osoby te, także po dniu 31 grudnia 1990 r. będą mieszkać na terytorium tej Umawiającej się strony. Cel takich regulacji przejściowych jest oczywisty, jeżeli wziąć pod uwagę charakter poprzednio wiążącej oba państwa umowy z dnia 9 października 1975 r., która była oparta na zasadzie terytorialności nieprzewidującej wzajemnego transferu świadczeń. Jej postanowienia uwzględniały zatem zmianę miejsca zamieszkania ubezpieczonego do drugiego kraju, w którym mógł nie mieć w ogóle żadnego okresu ubezpieczenia, przewidując, iż renty z zaopatrzenia emerytalnego lub wypadkowego przyznaje tylko instytucja ubezpieczeniowa państwa, na którego terytorium osoba uprawniona mieszka, przy ustalaniu świadczenia uwzględniając według obowiązujących ją przepisów okresy ubezpieczenia, okresy zatrudnienia oraz okresy z nimi zrównane w drugim państwie w taki sposób, jak gdyby zaistniały na terytorium pierwszego państwa (art. 4 ust. 2 umowy).

Nie budzi zatem wątpliwości, że okoliczność zamieszkania ubezpieczonej w Niemczech w roku 1989 miałyby znaczenie dla jej prawa do emerytury nabywanej według przepisów prawa polskiego tylko wówczas, gdyby warunki uprawniające ją do emerytury spełniła przed dniem 1 stycznia 1991 r. Wnioskodawczyni nabyła zaś uprawnienia emerytalne dopiero 4 kwietnia 1996 r., wobec czego nie ma żadnych podstaw, ażeby stosować w tym przypadku postanowienia umowy z dnia 9 października 1975 r. Z art. 5 umowy z 8 grudnia 1990 r. wynika, że świadczenia pieniężne, między innymi, z tytułu inwalidztwa i starości, zapewnia się także, gdy uprawniony zwykle przebywa na terytorium drugiej Umawiającej się strony i jest obywatelem jednej z Umawiających się stron, wobec czego trafnie Sąd drugiej instancji przyjął, iż emerytura przyznana wnioskodawczyni na podstawie przepisów prawa polskiego nie może być uznana za nienależnie pobraną w rozumieniu art. 138 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2009 r. Nr 39, poz. 353 ze zm.) z tej tylko przyczyny, że przed 1 stycznia 1991 r. uprawniona zamieszkała na terenie Niemiec,

Warto zwrócić też uwagę, że takie stanowisko w pełni odpowiada normom prawa wspólnotowego. Kwestię stosowania systemów zabezpieczenia społecznego do pracowników najemnych, osób prowadzących działalność na własny rachunek i do członków ich rodzin przemieszczających się po Wspólnocie reguluje rozporządzenie Rady z dnia 14 czerwca 1971 r. (Dz.U. UE.L 1971 Nr 149, poz. 2), zgodnie z

którym pracownik najemny zatrudniony na terytorium jednego Państwa Członkowskiego podlega ustawodawstwu tego państwa, nawet jeżeli zamieszkuje na terytorium innego Państwa Członkowskiego (art. 13 (9) ust. 2 lit. a), a świadczenia pieniężne z tytułu starości uzyskane na podstawie ustawodawstwa jednego Państwa członkowskiego nie ulegają zmniejszeniu, zmianie, zawieszeniu, zniesieniu, ani przepadkowi z tego tylko powodu, że uprawniony zamieszkuje terytorium innego Państwa Członkowskiego niż to, w którym znajduje się instytucja zobowiązana do wypłaty świadczeń (art. 10 ust.1).

Z powyższych względów Sąd Najwyższy uznał skargę kasacyjną za nieuzasadnioną, wobec czego z mocy art. 398¹⁴ k.p.c. orzekł jak w pkt 1 sentencji.

Oddaleniu podlegał wniosek ubezpieczonej o zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego. Zgodnie z utrwalonym w orzecznictwie poglądem, sformułowanym w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 27 października 1998 r., III CKN 805/98 (OSNC 1999 nr 4, poz. 79), za złożenie odpowiedzi na skargę kasacyjną adwokatowi lub radcy prawnemu przysługuje wynagrodzenie jak za sporządzenie i wniesienie skargi. Strona przeciwna może wnieść do sądu drugiej instancji odpowiedź na skargę kasacyjną w terminie dwutygodniowym od doręczenia jej skargi (art. 398⁷ § 1 zdanie pierwsze k.p.c.). Nie stanowi odpowiedzi na skargę tak nazwane pismo procesowe, wniesione po upływie ustawowego terminu do dokonania tej czynności (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia: 16 maja 2002 r., IV CKN 1071/00, OSNC 2003 nr 9, poz. 120, 14 marca 2003 r., V CKN 1733/00, LEX nr 80249, czy 7 maja 2003 r., IV CKN 113/01, LEX nr 141392). W konsekwencji, nie wywołuje ono skutków w zakresie zawartego w nim wniosku o zasądzenie kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu kasacyjnym, obejmujących sporządzenie i wniesienie odpowiedzi na skargę kasacyjną (art. 167 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. i art. 398²¹ k.p.c.). Ze wskazanych przyczyn nie może być uwzględniony wniosek ubezpieczonej o zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego, zawarty w piśmie określonym jako odpowiedź na skargę kasacyjną, które złożone zostało po upływie terminu do podjęcia tej czynności, bo dnia 8 czerwca 2009 r., podczas gdy skargę kasacyjną organu rentowego doręczono pełnomocnikowi ubezpieczonej w dniu 6 maja 2009 r.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł jak w punkcie 2 sentencji.

=====